Tweede Kamer der Staten-Generaal

2

Vergaderjaar 1996–1997

25 000 V

Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 1997

Nr. 54

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 12 december 1996

De vaste commissie voor Buitenlandse Zaken[1] heeft op 17 oktober 1996 overleg gevoerd met minister Van Mierlo van Buitenlandse Zaken over:
- **Indonesië** (BuZa 96-102, BuZa 96-250, BuZa 96-375, 24 400 V, nr. 47);
- **China en Taiwan** (BuZa 96-329).

Van het overleg brengt de commissie bijgaand beknopt verslag uit.

Indonesië

De heer **Van den Bos** (D66) stelde vast dat het Nobelprijscomité de Nobelprijs voor de vrede aan bisschop Belo en de heer Horta toekent om Oost-Timor aan de dreigende vergetelheid te ontrukken. Het is goed dat deze kwestie weer in de internationale schijnwerpers wordt geplaatst. Vooral bisschop Belo hamert voortdurend op tolerantie, dialoog en geweldloosheid en toekenning van de prijs moet worden beschouwd als een onderstreping van deze drie belangrijke elementen. Aandacht voor Oost-Timor is nodig omdat de situatie daar buitengewoon slecht is. Volgens Amnesty International (AI) is marteling van politieke gevangenen aan de orde van de dag. Tientallen mensen zijn buitenrechtelijk geëxecuteerd en doelmatig toezicht is onmogelijk omdat mensenrechtenorganisaties de toegang tot Oost-Timor wordt ontzegd. In de onderhandelingen tussen Portugal en Indonesië zit geen vooruitgang en zolang dat voortduurt, blijft deze kwestie een zware belasting voor de relatie tussen Indonesië en de EU en eigenlijk ook de rest van de wereld. Hoe denkt de minister over het idee om bij de eerstkomende sessie een internationale bemiddelbaar aan te stellen die wat vaart in de onderhandelingen kan brengen? Welke conclusies trekt de EU uit de toekenning van de Nobelprijzen voor de vrede aan Belo en Horta?

De reactie van de regering op de toekenning van de Nobelprijzen stemde de heer Van den Bos niet bepaald tot vreugde. Als mensen met een dubbele tong spreken, ontstaat al gauw een plaatsvervangend gevoel van gene, maar als de regering dat doet, ontstaat de neiging om paars schaamrood op de kaken te krijgen. Minister Pronk is een heel goede minister voor Ontwikkelingssamenwerking, maar hij moet nu eindelijk eens ophouden met het spelen van «ministertje» van Buitenlandse Zaken. De minister van Buitenlandse Zaken behoort de enige te zijn die namens de regering reageert op dit soort zaken! De fractie van D66 maakt zich

[1] Samenstelling:
Leden: Beinema (CDA), Van der Linden (CDA), Blaauw (VVD), Weisglas (VVD), Van Heemskerck Pillis-Duvekot (VVD), H. Vos (PvdA), Van Traa (PvdA), voorzitter, Verspaget (PvdA), De Hoop Scheffer (CDA), Ybema (D66), Apostolou (PvdA), Van Middelkoop (GPV), Valk (PvdA), Sipkes (GroenLinks), Woltjer (PvdA), Hessing (VVD), Van den Bos (D66), Hoekema (D66), Marijnissen (SP), Verhagen (CDA), Roethof (D66), Rouvoet (RPF), Van den Doel (VVD), R. A. Meijer (groep-Nijpels) en De Haan (CDA).
Plv. leden: Leers (CDA), Bremmer (CDA), Korthals (VVD), Van der Stoel (VVD), Voûte-Droste (VVD), Van Nieuwenhoven (PvdA), Dijksma (PvdA), Lilipaly (PvdA), Gabor (CDA), De Graaf (D66), Van Gijzel (PvdA), Van den Berg (SGP), Houda (PvdA), Rosenmöller (GroenLinks), Van Oven (PvdA), Hoogervorst (VVD), Dittrich (D66), Hillen (CDA), Van Ardenne-van der Hoeven (CDA), Van Waning (D66), Leerkes (Unie 55+), Bolkestein (VVD) en Hendriks.

6K4288
ISSN 0921 - 7371
Sdu Uitgevers
's-Gravenhage 1996

grote zorgen over de recente ontwikkelingen in Indonesië. Gelukkig kan de Nationale commissie voor de mensenrechten in Indonesië blijkbaar haar werk naar behoren doen, gegeven de in het openbaar getrokken conclusie dat de Indonesische regering en het veiligheidsapparaat nadrukkelijk betrokken worden bij de kwestie-Megawati en gefaald hebben in hun rol van onpartijdig toezichthouder. Al stelt vast dat de Indonesische autoriteiten een sfeer van angst en intimidatie creëren waarin journalisten, mensenrechtenactivisten en anderen bang zijn om details over mensenrechtenschendingen te publiceren. Ziet de minister mogelijkheden om in EU-verband en vooral ook in samenwerking met de VS op enigerlei wijze een positieve invloed uit te oefenen op de ontwikkelingen in Indonesië? De heer Van den Bos realiseerde zich overigens dat dit gezien de hardnekkigheid van de Indonesische regering niet gemakkelijk zal zijn. Hoe verklaart de minister dat de VS verder gaan in hun kritiek op Indonesië dan de EU?

Hoe beoordeelt de minister thans de mensenrechtensituatie in Irian Jaya? Beschikt hij inmiddels over meer betrouwbare informatie? Ook vroeg de heer Van den Bos of de regering contacten met Papoea-organisaties in Nederland onderhoudt. Zo ja, is de regering bereid deze contacten te intensiveren?

Concluderend merkte de heer Van den Bos op van mening te zijn dat de internationale druk op Indonesië moet worden opgevoerd, zich daarbij realiserend dat het zeer moeilijk zal zijn om Soeharto te overtuigen. Wellicht dat het beter is op de langere termijn te opereren. In ieder geval moeten de democratische krachten in Indonesië zoveel mogelijk worden gesteund. Wat dit betreft zou wellicht kunnen worden gedacht aan de mogelijkheid dat het parlement mevrouw Megawati uitnodigt. Voor de langere termijn zijn de perspectieven gunstiger dan voor de korte termijn, vooral ook omdat Indonesië steeds meer een kritische en zelfbewuste middenklasse krijgt. Hopelijk zal deze bevolkingsgroep in staat zijn de overgang naar een open en meer democratische samenleving te verwezenlijken.

Mevrouw **Dijksma** (PvdA) stelde vast dat zich vorige week in Indonesië enkele belangrijke ontwikkelingen hebben voorgedaan. In de eerste plaats werd op 11 oktober twee kopstukken van het Oost-Timorese verzet tot groot ongenoegen van de Indonesische regering de Nobelprijs voor de vrede toegekend. In de tweede plaats kwam op 12 oktober het eindrapport uit van de Indonesische nationale mensenrechtencommissie over de rellen in Jakarta van na 27 juli.

Deelt de minister de mening van de PvdA-fractie dat de Nobelprijzen interessant en welverdiend zijn? Waarom is hij blijkens persmeldingen van mening dat deze toekenning geen politieke gevolgen mag hebben? Wil hij bevorderen dat de twee laureaten in Nederland een lezing komen houden? Wellicht dat dit verzoek kan worden gekoppeld aan de suggestie van de heer Van den Bos om mevrouw Megawati uit te nodigen. Kan de minister berichten bevestigen dat bij de rellen van 27 juli wellicht meer dan 100 mensen om het leven zijn gekomen?

In het algemeen heeft de PvdA-fractie de indruk dat de regering onvoldoende duidelijk reageert op de zeer ernstige ontwikkelingen in Indonesië. Mevrouw Dijksma refereerde hierbij aan de volgende ontwikkelingen:

– Oost-Timorezen bezetten de Nederlandse ambassade; vervolgens dringen tegendemonstranten met hulp van de autoriteiten met veel geweld het terrein binnen;

– onafhankelijkheidsstrijders op Irian Jaya gijzelen een groep mensen, waaronder twee Nederlanders. Deze actie is met geweld beëindigd;

– op het Molukse eiland Yamdena wordt de status van beschermd gebied stelselmatig met voeten getreden door concessies te verlenen aan houtkapbedrijven. Op het verzet daartegen is gereageerd met een

schending van de fundamentele mensenrechten van de inheemse bevolking;

– de Indonesische autoriteiten roepen een buitengewoon congres van de legale oppositiepartij PDI bijeen teneinde partijleider Soekarnoputri uit haar functie te zetten. Na de vele onlusten die hierop volgen vinden tal van arrestaties plaats, waaronder die van vakbondsleider Pakpahan.

Aanvankelijk vreesde de PvdA-fractie dat de Nederlandse regering steeds op incidenten reageerde zonder dat er een duidelijke visie aan ten grondslag lag. Nadien ontstond de indruk dat de regering zelfs niet wilde reageren op ernstige gebeurtenissen. Naar aanleiding van bedoelde ontwikkelingen stelde mevrouw Dijksma de volgende vragen:

– de gijzelingsactie op Irian Jaya heeft alweer enige maanden geleden plaatsgevonden. Kan de minister de huidige situatie op Irian Jaya schetsen?

– In welke omstandigheden verkeert Pakpahan op dit moment? Hoe beoordeelt de minister het optreden van de Indonesische autoriteiten in dezen en wat heeft de Nederlandse regering in deze kwestie ondernomen?

De Nederlandse regering lijkt de mensenrechten slechts marginaal aan de orde te stellen in de contacten met Indonesië. De nadruk lijkt te liggen op de economische betrekkingen. Natuurlijk heeft het mensenrechtenbeleid een wisselwerking met het beleid inzake de internationale handel en het internationale milieubeleid. Vorig jaar zijn bij het staatsbezoek aan Indonesië de economische betrekkingen geïntensiveerd. Dat zal wellicht de mogelijkheden voor beïnvloeding door Nederland ten goede komen, maar voorshands is van een dergelijke invloed vooral gebleken via de rol van de consumenten. De terugtrekking van Heineken uit Birma was in de eerste plaats een gevolg van consumentenacties; parlement en regering hebben daarin nagenoeg geen rol gespeeld. Of wenst de regering in dergelijke kwesties geen invloed uit te oefenen?

In bepaalde gevallen is er een verband tussen mensenrechten en internationaal milieubeleid. Dat komt bijvoorbeeld naar voren bij de houtkap op het Molukse eiland Yamdena en de goud- en kopermijnen van Freeport Indonesia op Irian Jaya. De milieuproblemen ter plaatse hebben vele ongeregeldheden opgeroepen. Minister Van Mierlo heeft gerapporteerd dat op Irian Jaya een nieuwe organisatie, waarin ook vertegenwoordigers van de lokale bevolking zitting hebben, de betrokkenheid van die lokale bevolking bij Freeport zal bevorderen. Inmiddels heeft AI gerapporteerd dat het planbureau in Jakarta de ene na de andere gemaakte afspraak van tafel veegt en dat de stammenraad de aanpak afwijst. Op welke wijze wil de regering in deze en vergelijkbare kwesties een rol spelen?

Het optreden in internationaal verband is niet altijd een kwestie van zichtbaar beleid. Ondertussen moet echter wel geconstateerd worden dat bij tal van gebeurtenissen in Indonesië de reactie van de Nederlandse regering nauwelijks hoorbaar was. Dat kán betekenen dat de regering stille diplomatie beschouwt als wondermiddel voor alle mensenrechtenproblemen. Als het echter deze eenzijdige overtuiging is die achter het regeringsbeleid schuilt, dan wil de PvdA-fractie kwijt dat zij deze overtuiging niet deelt. Soms is spreken zilver en zwijgen fout.

Westerse bemoeienis met mensenrechten in het buitenland wordt soms afgedaan als betweterij en neokolonialisme. Een dergelijke klacht hoort men echter niet van de slachtoffers in Indonesië. Wie goed naar hen luistert, weet dat zij vaak hun hoop vestigen op bemoeienis van elders. Als Nederland het EU-voorzitterschap op zich neemt, ligt er een kans om een vredesplan voor Oost-Timor een stap verder te brengen. Hoe oordeelt de minister hierover?

Nu de herijking gestalte heeft gekregen, wilde mevrouw Dijksma de minister ten slotte vragen om een fundamentele notitie over mensenrechten en handel. Mensenrechten vormen niet het enige doel van

internationale betrekkingen, maar dienen daarvan wel een belangrijk onderdeel uit te maken. De PvdA-fractie ziet graag dat de regering deze gedachte in woord en in daad uitdraagt.

De heer **Marijnissen** (SP) stelde vast dat het regime-Soeharto op 27 juli jl. en de weken daarna weer eens heeft getoond waartoe het in staat is. Nota bene een door de regering zelf ingestelde commissie concludeert dat de regering en het veiligheidsapparaat nadrukkelijk waren betrokken bij de kwestie en dat ze hebben gefaald in de rol van onpartijdig toezichthouder. De regering koos partij voor Suryadi en tegen Megawati. Het regime heeft slechts drie politieke partijen toegelaten, maar als een dictator kan interveniëren in de interne gang van zaken in een van die politieke partijen, bestaat zelfs de schijn van democratie niet meer. Er is in Indonesië geen vakbondsvrijheid, Pakpahan zit nog steeds vast, de pers is gemuilkorfd, er is een demonstratieverbod en na een vreedzame demonstratie moeten veel doden, vermisten en gevangenen worden geteld. Ten slotte is er sprake van grote maatschappelijke ongelijkheid en corruptie en een wrede onderdrukking van de Oost-Timorezen.

Het Nobelprijscomité is over de dam, nu minister Van Mierlo nog! De heer Marijnissen vond de reactie van de minister op de prijstoekenning aan Horta en Belo buitengewoon zuur; het deed hem het ergste vrezen voor de gevolgen die de regering eraan verbindt. Sinds het buitenlandse beleid is herijkt, lijken mensenrechten geen rol van betekenis meer te spelen. Eventuele kritiek wordt geuit via de EU, lekker anoniem en zonder risico's voor de economische belangen van het Nederlandse bedrijfsleven. Voor de rest vraagt Nederland aan Alatas wat hij daar nu allemaal van vindt en dat is het dan! De SP-fractie vindt dat deze houding van de regering moet veranderen. Langzamerhand begint ook het binnenlands verzet in Indonesië vorm te krijgen. Nu is het moment aangebroken voor Nederland om een signaal af te geven tegen het regime van Soeharto en voor de oppositie, die weliswaar breed geschakeerd is maar in de persoon van Megawati een symbool heeft gekregen. Is de minister bereid, in enigerlei vorm – al was het maar in morele zin – steun te verlenen aan de oppositie? Zo nee, waarom niet? Zo ja, hoe en wanneer? De heer Marijnissen sloot zich aan bij de suggestie van de heer Van den Bos om mevrouw Megawati uit te nodigen voor een bezoek aan het parlement en sprak de hoop uit dat ook de minister bereid zal zijn om haar te ontvangen. Is de minister verder bereid zich actief in te zetten voor de vrijlating van Pakpahan? En wat gaat hij nu eindelijk echt eens doen voor de Oost-Timorezen? Het leek de heer Marijnissen dat het Nederlandse EU-voorzitterschap een goed moment is om nieuwe impulsen te geven aan het «overleg» over Oost-Timor.

Het zijn met name de landen van de EU die wapens leveren aan het regime van Indonesië. Valt er op dit terrein nog een initiatief van de minister van Buitenlandse Zaken te verwachten? De heer Marijnissen wees erop dat het EP in een tijdsbestek van twee jaar al vijf resoluties heeft aangenomen waarin de EU-lidstaten wordt opgeroepen af te zien van die wapenleveranties. Is het overigens waar dat de RDM onderzeeërs wil verkopen aan Indonesië? Zo ja, hoe oordeelt de minister hierover?

Ten slotte vroeg de heer Marijnissen waarom het regime van Botha en De Klerk wel kon worden geboycot (waarbij ook een rol was weggelegd voor de Nederlandse overheid) en steun kon worden gegeven worden aan de Zuid-Afrikaanse oppositie, terwijl dit alles niet mogelijk blijkt als het om Indonesië gaat.

De heer **Van Middelkoop** (GPV) stelde vast dat het feit dat een bisschop de Nobelprijs voor de vrede heeft gekregen vooral ook betekent dat de politiek er niet in is geslaagd de spanningen tussen Portugal en Indonesië en ook op Oost-Timor zelf te verminderen. Al te vaak staan politici dan vooraan om door middel van zeer uitbundige felicitaties ook

iets van de glorie mee te krijgen. Dat geldt overigens niet voor minister Van Mierlo. De heer Van Middelkoop zei prijs te stellen op een uiteenzetting van de minister over de formele positie van Nederland en de EU ten aanzien van Oost-Timor. Erkennende dat er een speciale relatie is tussen Nederland en Indonesië, leek het hem dat in de eerste plaats een rol is weggelegd voor de EU, die dan wel een duidelijke positie moet kiezen.

De heer Van Middelkoop vond het voorbarig en ook wat gemakkelijk om nu al mevrouw Megawati uit te nodigen voor een bezoek aan het Nederlandse parlement. Ook hij constateerde dat er sprake is van een structurele schending van de vakbondsrechten in Indonesië. Wordt er ook actie ondernomen via bijvoorbeeld de ILO? Zo ja, welke impulsen daartoe zijn vanuit Nederland gekomen?

De heer Van Middelkoop sloot zich aan bij de vragen van mevrouw Dijksma over de Molukken. Hopelijk zal er ooit een moment komen waarop de politieke aspiraties van Molukkers een plaats krijgen op de diverse agenda's.

Uit de antwoorden van minister Pronk over verwikkelingen rond de kopermijn PT Freeport Indonesia blijkt dat er nog rapporten zullen verschijnen over de milieueffecten van investeringen van Freeport en over de sociale gevolgen ervan. De heer Van Middelkoop stelde er prijs op die rapporten te zijner tijd te ontvangen, al was het maar om het mogelijke effect op de bereidheid om investeringsgaranties te geven te kunnen vaststellen.

De minister schrijft dat de berichtgeving over de mensenrechtensituatie in Irian Jaya schaars en moeilijk te toetsen is. Dat mag waar zijn, maar Nederland heeft dat natuurlijk voor een deel ook zelf in de hand. vijftien jaar geleden is door de Kamerleden Verbrugh en Van Rossum een motie ingediend waarin aan minister Van der Klaauw werd gevraagd een onderzoek in te stellen naar de situatie van de mensenrechten op Irian Jaya en dat onderzoek in een breed kader te plaatsen. Dat heeft uiteindelijk geresulteerd in een nota van de minister en de heer Van Middelkoop vroeg of minister Van Mierlo bereid is hetzelfde te doen. Er is immers op dit terrein de afgelopen jaren heel weinig gebeurd en het leek hem ongewenst om weer een brief van de minister te krijgen waarin staat dat de informatie schaars en bovendien moeilijk te toetsen is.

De heer **Hendriks** herinnerde eraan dat sinds de soevereiniteitsoverdracht in december 1949 heel goed is samengewerkt met de toenmalige Verenigde Staten van Indonesië. Mede op grond daarvan vroeg hij of de minister bereid is na te gaan of samen met Portugal en Indonesië kan worden gesproken over structurele problemen in laatstgenoemd land. Hij memoreerde in dit verband de spanningen op Oost-Timor, mensenrechten en de Molukken. Ziet de minister enigerlei mogelijkheid om tot een dialoog over deze problemen te geraken?

Mevrouw **Van Ardenne** (CDA) vroeg allereerst hoe het is afgelopen met degenen die hebben meegedaan aan de bezetting van de Nederlandse ambassade. Is de minister bereid aan te dringen op het bekend maken van hun verblijfplaatsen en op het vrijlaten van de politieke gevangenen? De Indonesische regering heeft een vrijgeleide toegezegd voor Oost-Timorese jongeren om naar Portugal te vertrekken, maar sindsdien is het stil gebleven. Zijn er inmiddels afspraken gemaakt om te voorkomen dat de Indonesische veiligheidstroepen in de toekomst op dezelfde wijze te werk gaan?

De EU dient inderdaad een actievere rol te spelen als het gaat om het vlot trekken van het overleg tussen Portugal en Indonesië over Oost-Timor. De situatie dient te worden genormaliseerd en er dient een einde te worden gemaakt aan de onduidelijke status van Oost-Timor zelf. Denkt de minister dat het Nederlandse EU-voorzitterschap in dezen een

faciliterende rol kan spelen? Mevrouw Van Ardenne had niet de indruk dat de Indonesische regering haar toezegging om het aantal bataljons op Oost-Timor te verminderen gestand heeft gedaan. Het rapport van de hoge commissaris voor de mensenrechten Jos Ayala Lasso is zeer kritisch op dit punt in het bijzonder en de mensenrechten in het algemeen. Hoe oordeelt de minister over dit rapport? Het is goed dat Indonesië heeft toegezegd, nauwer te zullen gaan samenwerken met het Mensenrechtencentrum van de VN, maar wordt deze toezegging wél gestand gedaan?

Het was mevrouw Van Ardenne opgevallen dat er bij de gijzeling op Irian Jaya afspraken konden worden gemaakt met het Indonesische leger om geen geweld te gebruiken. Kennelijk kan ook in conflictsituaties op een redelijke wijze onderhandeld worden met Indonesische autoriteiten, maar tegelijkertijd moet worden vastgesteld dat het geweld van de politie jegens burgers op Oost-Timor en Irian Jaya toeneemt.

Mevrouw Van Ardenne sloot zich aan bij de vragen over de verwikkelingen rond de PDI. Het is op zich positief dat de Indonesische mensenrechtencommissie een rapport heeft kunnen uitbrengen waarin kritiek wordt geleverd op de Indonesische autoriteiten en de politie. Dat rapport liegt er bepaald niet om als het gaat om de rol die de veiligheidstroepen hebben gespeeld. Het leek haar dat naast stille diplomatie het druk uitoefenen in EU-verband effectiever is dan wanneer Nederland op eigen houtje aandringt op een verbetering van de mensenrechtensituatie in Indonesië, ook al is er nog steeds sprake van een bijzondere relatie met Indonesië.

Ten slotte sloot mevrouw Van Ardenne zich aan bij de vragen van mevrouw Dijksma over de situatie op Yamdena. Zij sprak de hoop uit dat de minister de ontwikkelingen aldaar nauwgezet volgt en vroeg welke rol Nederland dan wel de in EU denkt te spelen. Ook kon zij zich vinden in het verzoek van de heer Van Middelkoop met betrekking tot een breed opgezette nota over Irian Jaya, waarin in ieder geval aandacht wordt besteed aan de economische, ecologische en politiek-sociale ontwikkelingen.

De heer **Hessing** (VVD) constateerde dat naar aanleiding van enkele incidenten in Indonesië op een nogal fragmentarische wijze over Indonesië wordt gesproken, terwijl de herijkingsoperatie er nu juist toe moeten leiden dat ontwikkelingen meer in hun samenhang worden bekeken. Hopelijk zal de regering op redelijk korte termijn de integrale landenbeleidsdocumenten naar de Kamer kunnen sturen. Hij deelde overigens de alreeds geuite verontwaardiging over bedoelde incidenten. De belangrijkste vraag in dit stadium is op welke wijze het meest effectief druk kan worden uitgeoefend op de Indonesische regering. Hij meende dat dialoog en samenwerking de meest geëigende middelen zijn en in ieder geval niet het verwijtende vingertje. Denkt de minister dat de weg van de EU het meest effectief is? Of moet eerder worden gedacht aan de VN of de ASEAN? Het leek de heer Hessing dat in de eerste plaats de middenklasse in Indonesië moet worden aangesproken. Het is van groot belang dat dit maatschappijsegement, dat een grote emancipatoire invloed kan uitoefenen, sociaal-economisch wordt ondersteund en versterkt. Hoe staat het met de implementatie van de tijdens het bezoek aan Indonesië afgesproken economische samenwerking? Denkt de minister dat in dit verband een bijdrage kan worden geleverd aan de verbetering van de mensenrechtensituatie? De heer Hessing benadrukte dat er geen symboolbeleid mag worden gevoerd, want zoiets wordt al gauw contraproductief. Immers, mede door de woorden van minister Pronk over de mensenrechtensituatie in Indonesië wordt Nederland nu gedwongen een toontje lager te zingen. Er dient in dit stadium veel meer gebruik te worden gemaakt van andere mechanismen en in dit verband dient te worden gedacht aan activiteiten van bedrijfsleven,

vakbewegingen, actiegroepen, kerken e.d. Het zal met andere woorden meer de samenleving zelf moeten zijn die signalen afgeeft.

Het antwoord van de minister

De **minister** benadrukte onder verwijzing naar zijn onlangs gehouden speech tijdens de algemene vergadering van de VN dat Nederland met kracht het beginsel van de universaliteit van de mensenrechten onderschrijft, ook al bestaan er grote culturele verschillen tussen de volkeren. Het verwijt dat de regering zich kennelijk minder betrokken voelt bij de mensenrechtenproblematiek wees hij met kracht van de hand. Het leek hem dat daarvan geen enkel voorbeeld kan worden gegeven. Wel gaf hij toe dat als gevolg van bepaalde mondiale ontwikkelingen de methode is veranderd. Vroeger kon Nederland onverbloemd kritiek uiten op landen waar het met de mensenrechtensituatie net zo slecht gesteld was als met de economie. Het dreigen met het stopzetten van het kleinste project kon al invloed hebben. Dat ligt tegenwoordig anders; veelal gaat het om sterke economieën die ongetwijfeld nog sterker zullen worden. Hoe juist de terechtwijzingen ook kunnen zijn, tegenwoordig springen de aangesproken landen daar totaal anders mee om. Dat is geen reden om niets meer te zeggen, maar het is wel een reden om er anders mee om te gaan. In de eerste plaats dient gezocht te worden naar het meest effectieve instrument en dan moet vooral gedacht worden aan activiteiten van internationale organisaties die ook enige macht hebben. Tegelijkertijd moet worden vastgesteld dat de invloed van een land als de Verenigde Staten in een organisatie als de GATT vele malen groter is dan die van Nederland en dus ook dat dreigementen van de VS om in het kader van de GATT actie te ondernemen met het oog op de slechte mensenrechtensituatie in Indonesië vele malen effectiever zijn.

Sinds september – maar het had eigenlijk veel eerder moeten gebeuren – is er een directie ten departemente die zich enkel en alleen bezighoudt met de mensenrechten, zowel in praktische als in filosofische zin. Die kennis kunnen de regiodirecties dan gebruiken voor hun dagelijks beleid. Het vervolg op de huidige mensenrechtennotitie zal volledig door de nieuwe mensenrechtendirectie worden gemaakt. Het spreekt voor zich dat ernaar gestreefd wordt die vervolgnotitie zo snel mogelijk uit te brengen.

De minister stelde verder vast dat ten aanzien van sommige landen de stille diplomatie beter werkt dan de openlijke diplomatie. Uiteraard is het de opdracht van parlementariërs om in een algemeen overleg als dit misstanden openlijk aan de kaak te stellen, maar men moet zich wel realiseren dat een minister een wezenlijk andere verantwoordelijkheid heeft. Hij moet met de wensen en verlangens van het parlement zo prudent en ook zo effectief mogelijk omspringen. Wat dat betreft dient het parlement enig vertrouwen te hebben in die minister. Als het dat niet heeft, is het mensenrechtenbeleid belangrijk genoeg om de minister weg te sturen. Als het dat wel doet, moet het in de nieuwe situatie accepteren dat aan het mensenrechtenbeleid niet altijd vorm en inhoud kan worden gegeven op een wijze die het parlement het liefste ziet. In die zien moet ook het commentaar op de toekenning van de Nobelprijzen worden beoordeeld. In ieder geval moet worden vastgesteld dat het almaar openlijk aan de kaak stellen van vermeende misstanden zeer ineffectief is. Soms dient luidop te worden gesproken en soms dient stille diplomatie te worden bedreven. In het laatste geval kunnen terechte gevoelens van verontwaardiging bij velen in Nederland niet direct worden bevredigd.

De bewindsman benadrukte dat als het gaat om het naar buiten brengen van het regeringsstandpunt de regering met één mond spreekt. Het is alleen de minister van Buitenlandse Zaken die gerechtigd is om dat standpunt te verwoorden. Dat laat uiteraard onverlet dat minister Pronk en anderen desgevraagd hun eigen persoonlijk oordeel moeten kunnen geven. De kans is overigens niet gering dat minister Pronk, als hij minister

van Buitenlandse Zaken was geweest, zich in andere bewoordingen had uitgelaten. De minister zei van mening te zijn dat het Nobelprijscomité door zijn keuze getuigt van zijn onafhankelijke positie. Het leek hem echter niet voor de hand te liggen om een oordeel uit te spreken over de keuze van het comité of naar aanleiding van de toekenning van de prijs direct krachtig stelling te nemen tegen het beleid van de Indonesische regering. Bovendien dient bedacht te worden dat Nederland in zijn hoedanigheid van EU-voorzitter wel eens een belangrijk rol zou kunnen spelen namens de EU. Het leek de minister zeer gewenst dat de EU de bemiddelende rol van de VN bij het zoeken naar een oplossing nadrukkelijker gaat steunen. Dit alles was reden om nogal voorzichtig te reageren op de toekenning van de vredesprijzen, maar de bewindsman wilde er nog wel op wijzen dat hij aan zijn reactie de opmerking had toegevoegd dat deze toekenning de kwestie Oost-Timor wel weer opnieuw op de agenda zet. Dit is een minder vrijblijvende opmerking dan op het eerste gezicht lijkt. Aan alle uitspraken in VN- of EU-verband ligt overigens het gegeven ten grondslag dat afgezien van Indonesië zelf geen enkel land ter wereld de annexatie van Oost-Timor erkent.

Voorts merkte de minister op dat hij diverse malen en marge van diverse (internationale) bijeenkomsten met minister Alatas heeft gesproken over onderwerpen die ook tijdens dit algemeen overleg aan de orde zijn gesteld. Multilaterale druk is echter effectiever, ook al kan het absoluut niet gelden als vervanger van bilaterale acties. Beide vormen van beïnvloeding kunnen aanvullend naast elkaar worden gebruikt. Het is een volstrekt onterechte simplificatie van de feiten als men stelt dat de Nederlandse regering zich verschuilt achter de multilaterale kaders en geen eigen beleid wenst te voeren.

De minister ging vervolgens in het kort in op de bevindingen van het rapport van de Indonesische nationale mensenrechtencommissie. De stand van zaken op 10 oktober was: 23 vermisten, 149 gewonden, 5 doden, 126 personen in hechtenis en 10 personen in voorarrest. Er zijn geen martelingen en doden als gevolg van geweerschoten door politie of leger geconstateerd. Verder stelde de commissie vast dat de autoriteiten medeverantwoordelijk zijn voor de rellen. De minister zei de geuite zorgen over de mensenrechtensituatie in Indonesië volstrekt te delen, maar constateerde tegelijkertijd dat het feit dat de commissie tot zulke vergaande uitspraken kon komen natuurlijk ook iets zegt. Aan de Nederlandse ambassadeur is verzocht het rapport en ook de reactie van de Indonesische regering nauwkeurig te beoordelen.

Op 5 augustus jl. is in Jakarta een EU-demarche afgegeven waarin verontrusting wordt uitgesproken over de gebeurtenissen rond de PDI. Daarin is o.a. informatie gevraagd over de gesteldheid en verblijfplaats van de gearresteerden, de duur van de detentie, de grondslag van hun arrestatie en de te volgen rechtsgang. Dit laatste wordt nauwkeurig gevolgd door de ambassadeurs van EU-landen. Voorts is bezorgdheid uitgesproken over de arrestatie van en de aanklacht tegen vakbondsleider Pakpahan. Er is aangedrongen op opheldering over de redenen van arrestatie en op informatie over het verdere verloop van zijn zaak. Onder andere op aandringen van de EU heeft medische controle van de heer Pakpahan plaatsgevonden en het rapport wijst uit dat hij redelijk wordt behandeld. De EU heeft een beroep gedaan op de Indonesische autoriteiten om bij handhaving van de orde democratische rechten als vrijheid van vergadering en meningsuiting te respecteren en universele rechten van de mens in acht te nemen. In de raaadswerkgroep in Brussel is onlangs afgesproken om de ambassadeurs in Jakarta te verzoeken een rapport te maken over de situatie in Indonesië in het licht van de komende verkiezingen. Dat rapport wordt binnenkort verwacht.

De bewindsman zegde toe over Irian Jaya een rapport met brede strekking naar de Kamer te zullen sturen. Hij wees er echter op dat het gaat om een zeer veraf gelegen en ontoegankelijk gebied. Als er al

berichten komen, arriveren ze met grote vertraging. Die spaarzame berichten bevestigen overigens dat er schendingen zijn van mensenrechten bij de gouden kopermijn van Freeport Indonesia. Het staat vast dat deze dochteronderneming van een Amerikaans bedrijf schade berokkent aan het plaatselijk milieu, aan de jachtgronden van de plaatselijke bevolking en aan de stroomafwaarts gelegen sagobossen van het Kamorovolk. De berichten luiden dat de desbetreffende Papoeavolkeren tot dusverre vrijwel geen compensatie hebben ontvangen voor de onteigening van hun gronden en voor de aan het leefmilieu toegebrachte schade. Daarnaast is er in deze en andere delen van Irian Jaya sprake van toenemende etnische spanningen tussen de oorspronkelijke Papoeabevolking en immigranten uit andere delen van de Indonesische archipel. Naar aanleiding van aanhoudende berichten over standrechtelijke executies, martelingen en verdwijningen hebben zowel de Indonesische mensenrechtencommissie als de militaire autoriteiten een onderzoek ingesteld. Volgens de commissie zouden bij verschillende incidenten ten minste zestien personen zijn gedood, terwijl vier personen worden vermist. Eind januari heeft de militaire rechtbank te Jayapura een viertal militairen veroordeeld in verband met een incident in 1995, waarbij drie burgers zouden zijn gedood.

In de tweede week van maart 1996 hebben zich in het gebied rond de goud- en kopermijn ernstige ongeregeldheden voorgedaan waarbij volgens onbevestigde berichten enige doden vielen. Naar verluidt zouden die ongeregeldheden vooral het gevolg zijn van onvrede onder de lokale bevolking over de aantasting van het milieu en de Papoeacultuur. Een week later deden zich nabij de hoofdstad Jayapura ongeregeldheden voor, waarbij ten minste drie personen de dood vonden en meerdere mensen ernstig gewond raakten. Na de onlusten heeft de nationale mensenrechtencommissie verschillende malen Irian Jaya bezocht en een onafhankelijk en nauwgezet oordeel gegeven over de ontwikkelingen aldaar. Naar aanleiding van die ongeregeldheden hebben er besprekingen plaatsgevonden tussen Freeport, overheid en de lokale bevolking. Overeengekomen is dat een nieuwe organisatie in het leven wordt geroepen, bestaande uit vertegenwoordigers van overheidsinstellingen, Freeport, NGO's en de lokale bevolking. Het is de bedoeling dat deze organisatie met Freeportgelden de ontwikkeling en de betrokkenheid van de lokale bevolking bevordert. De komende tien jaar zal hiertoe 1% van de jaarlijkse omzet (15 mln. dollar) worden gereserveerd. In deze periode dient het aantal lokale werknemers zich te vervierdubbelen. Naar verluidt is het plan door ten minste twee stammen in de regio afgewezen; zij hebben een schadeclaim ingediend bij de Amerikaanse rechtbank van ongeveer 6 mld. dollar.

De minister meende al met al dat nog steeds gesproken moet worden van een zeer onbevredigende situatie in Irian Jaya. Nederland overweegt om zelf een onderzoek te laten instellen als de ambassadeurs van de EU-lidstaten in Jakarta daar niet in slagen.

De Nederlandse vakbonden zijn zeer actief in het aan de orde stellen van schending van de vakbondsrechten in Indonesië en krijgen daarbij alle functionele hulp van het ministerie, zolang er geen sprake is van contraproductieve effecten. De vakbonden hebben uiteraard een eigen strategie en beleid. Hetzelfde geldt voor de ILO, die eveneens zeer actief is.

Van de Oost-Timorezen die hebben meegedaan aan de bezetting van de Nederlandse ambassade zijn er drie in Portugal terechtgekomen. De rest is huiswaarts gekeerd. De minister sprak de hoop uit dat het Indonesië zal lukken om herhaling van dit soort incidenten te voorkomen. Alatas heeft toegezegd de desbetreffende ministeries ertoe te zullen bewegen maatregelen te treffen die dergelijke incidenten kunnen voorkomen. Het is overigens nog maar de vraag of het de Indonesische autoriteiten kwalijk kan worden genomen dat zij uiteindelijk toch tot actie zijn overgegaan. In

zo'n proces komt er immers een moment waarop de autoriteiten hun eigen verantwoordelijkheid nemen. Dat er bij de gijzeling in Irian Jaya wel kon worden afgesproken dat er geen geweld zou worden gebruikt, heeft uiteraard van doen met het feit dat ook andere landen als Indonesië als belanghebbende konden worden gekenmerkt. De minister kon zich overigens geheel vinden in de mening van mevrouw Van Ardenne dat in binnenlandse politieke aangelegenheden geen (buitenproportioneel) militair geweld dient te worden aangewend.

De minister zegde toe de nog niet beantwoorde vragen (onder andere die over Yamdena) schriftelijk te zullen beantwoorden.

China en Taiwan

De heer **Hessing** (VVD) dankte de minister voor de heldere notitie over de verhouding tussen beide landen. Welke rol kan de EU spelen, eventueel in samenwerking met de Verenigde Staten, om de huidige stabiele verhouding te behouden en zo mogelijk te versterken? Nederland zou in ieder geval moeten blijven streven naar goede verhoudingen met beide landen. Het leek de heer Hessing dienstig als de minister aangaf wat Nederland in dezen moet doen en laten.

Mevrouw **Van Ardenne** (CDA) stelde vast dat in de brief van de minister geen duidelijkheid wordt geschapen over de Nederlandse positie ten aanzien van Taiwan. De bewindsman is de mening toegedaan dat op basis van volkenrechtelijke gronden met Taiwan alleen maar economische en culturele relaties kunnen worden onderhouden. Het Taiwan Economic and Cultural Office (TECO) heeft toegang tot een aantal departementen, maar mevrouw Van Ardenne had de indruk dat die toegang niet met veel enthousiasme wordt verleend. Bovendien vond zij dat het TECO ook toegang zal moeten hebben tot het ministerie van Buitenlandse Zaken.

De posities van beide landen worden in de brief helder geschetst. Nu Taiwan geen lid mag worden van de VN, blijft het ook verstoken van toegang tot de afgeleide organisaties van de VN. Mevrouw Van Ardenne wilde in dit overleg niet een pleidooi houden voor directe toelating van Taiwan tot de VN, maar vroeg zich wel af hoe dient te worden omgegaan met de begrijpelijke vraag van Taiwan. Hoe lang kan dit land nog buiten de internationale gemeenschap worden gehouden?

De heer **Hendriks** verwees naar een resolutie van het Europese Parlement waarin wordt uitgesproken dat Taiwan de gelegenheid moet worden geboden te participeren in internationale instellingen. Hij vroeg naar het oordeel van de minister hierover.

De heer **Van Middelkoop** (GPV) vond dat Taiwan zoveel mogelijk moet worden bijgestaan naar het vinden van een weg in de internationale wereld en dat Nederland zich niet al te terughoudend moet opstellen als Taiwan politieke contacten zoekt. Hij vond het buitengewoon onbevredigend dat er wel politieke contacten zijn met een communistische dictatuur en niet met een land als Taiwan waar een vorm van democratie bestaat.

In 1984 is een joint communiqué afgesproken tussen Nederland en China waarvan de kern is dat Nederland geen onderzeeboten aan Taiwan zal verkopen en de volkenrechtelijke positie van China niet zal schenden. Daar zou tegenover staan dat China de economische relaties met Nederland zou opwaarderen. Is wel eens overwogen, zich van dat communiqué te ontdoen?

De heer **Lilipaly** (PvdA) zei enige sympathie te hebben voor Taiwan gezien de democratische ontwikkelingen en de mensenrechtensituatie aldaar. Men gaat de goede kant op, maar dat kan helaas niet van China

worden gezegd. Hij verwees in dit verband naar de snelrechtcampagnes en de wijze waarop China omgaat met Tibet. Heeft de regering in enigerlei verband actie ondernomen om die praktijken aan de orde te stellen?

De brief laat aan duidelijkheid niets te wensen over als het gaat om de verhouding tussen China en Taiwan. De posities van beide landen zijn zodanig dat op korte termijn geen oplossing mag worden verwacht van deze kwestie. Nu er al op grote schaal handel wordt gedreven met Taiwan, moet dit land eigenlijk wat ruimhartiger worden behandeld. Dat zou in ieder geval moeten gelden voor de vertegenwoordigers van dit land in Nederland. Waarom zouden zij niet eens een overleg kunnen voeren met de staatssecretaris van Economische Zaken, die de buitenlandse handel in haar portefeuille heeft? De heer Lilipaly kon zich zelfs voorstellen dat zij een handelsmissie naar Taiwan leidt en hij vroeg naar het oordeel van de minister hierover. Ten slotte vond hij dat dan ook met hogere ambtenaren moet worden gesproken dan nu gebeurt.

De heer **Van den Bos** (D66) zei zich te kunnen vinden in de brief van de minister. Hij juichte de democratische ontwikkelingen in Taiwan toe en kon zich de frustraties van de Taiwanese regering goed voorstellen nu dit land nog steeds niet kan participeren in de internationale gemeenschap. Hij vreesde dat werkelijke veranderingen in de relatie tussen China en Taiwan moeten wachten op een nieuwe politieke generatie in China en het moment waarop de economische en politieke contacten met het Westen hun democratische uitwerking op het Chinese politieke systeem zullen hebben.

De **minister** stemde in grote lijnen in met de opvattingen van de commissieleden. Het feit dat Taiwan niet wordt erkend als zelfstandige staat heeft uiteraard alles van doen met de positie van een machtig land als China dat nog steeds een één-China-politiek voorstaat. Dat China aan een groot aantal andere landen de wet voorschrijft als het gaat om het vorm en inhoud geven aan de relatie met Taiwan is inderdaad zeer onbevredigend, maar in de huidige situatie valt daar weinig aan te doen. In dat licht moet ook de resolutie van het EP, waarin wordt uitgesproken dat Taiwan lid zou moeten worden van de VN, worden beoordeeld. In het algemeen worden de reacties van andere landen op deze politiek gekenmerkt door zeer subtiele verschillen en een debrouillerende opstelling. Elk land heeft zo zijn eigen manieren om contacten te onderhouden met Taiwan. Nederland wijkt absoluut niet af van de «gemiddelde» houding van andere EU-lidstaten en zit wat de intensiteit van de contacten betreft daar zelfs boven. Nederland en bijvoorbeeld Duitsland handelen in dezen gelijk. Alle landen sturen wel eens bewindslieden of hoge ambtenaren naar Taiwan, maar die bezoeken dragen dan een privé-karakter. Dankzij de herijking kan overigens een substantiële verbetering worden aangebracht in de verhouding met Taiwan. De Taiwanese vertegenwoordiger kan nu op Buitenlandse Zaken worden ontvangen omdat de economische component van de relaties met dat land op dat departement wordt behartigd. Vroeger vonden die contacten plaats op Economische Zaken en de waarde van deze verandering moet niet worden onderschat. De Taiwanese vertegenwoordiger treedt dan in contact met de regiodirecteur. Op deze manier vindt Taiwan zijn weg in de wereld en kennelijk niet helemaal zonder succes. De minister zei desgevraagd dat de opstelling van Nederland en vele andere landen wordt gekenmerkt door een hoge mate van opportunisme. Een andere mogelijkheid is er niet want voorkomen moet worden dat China het gevoel wordt gegeven dat de één-China-politiek wordt verlaten.

Aan het adres van de heer Lilipaly merkte de bewindsman op dat ook de regering zeer verontrust is over de mensenrechtensituatie in China; onlangs is een groot deel van een overleg met de Chinese minister van Buitenlandse Zaken aan dit onderwerp gewijd. Dezelfde zorgen heeft de

regering over de mensenrechtensituatie in Tibet. Nederland hoopt, met inachtneming van het standpunt dat Tibet deel uitmaakt van China, dat er op korte termijn een dialoog zal ontstaan tussen de Dalai Lama en de Chinese regering over een verbetering van de levensomstandigheden van het Tibetaanse volk. De minister zei zeer binnenkort een gesprek te hebben met de Dalai Lama in zijn hoedanigheid van geestelijk leider van de Tibetanen en van Nobelprijswinnaar. In het regiobeleidsdocument met betrekking tot China en omstreken zal ruime aandacht worden besteed aan de mensenrechtensituatie.

De minister merkte ten slotte op dat Nederland zich wel kan bevrijden van het joint communiqué van 1984, maar niet van de inhoud ervan. Hij wenste geen afstand te nemen van de belangrijkste onderdelen van die overeenkomst: Nederland levert met het oog op de één-China-politiek geen onderzeeboten aan Taiwan en China intensiveert de economische relaties met Nederland. Hij zegde overigens toe het verzoek van de heer Van Middelkoop nader te zullen bezien.

De voorzitter van de commissie,
Van Traa

De griffier van de commissie,
Janssen